Arkeologisk utredning kring

RÄMSBERGET

med anledning av planerad vindkrafts-
etablering i Malungs socken, Malung-Sälens
kommun, Dalarna

Dalarnas museum

Arkeologisk rapport 2013:13

Greger Bennström

Arkeologisk utredning kring

RÄMSBERGET

med anledning av planerad vindkrafts-
etablering i Malungs socken, Malung-Sälens
kommun, Dalarna

Greger Bennström

Dalarnas museum
Arkeologisk rapport 2013:13

Renritning: Greger Bennström
Form: Eva Carlsson
Framsida: Utsikt över det kuperade barrskogslandskapet, från område 06 mot sydväst. Fotograf: Greger Bennström.

Rapporten kan beställas från Dalarnas museum, Box 22, 791 21 FALUN
tfn 023–76 55 00, fax 023–283 58, e-post info@dalarnasmuseum.se

© Lantmäteriet i2012/1270

© Dalarnas museum 2013
Tryck: Dalarnas museum, Falun, 2013
ISSN 1400-8815

Innehåll

Inledning 5
Syfte 5
Metod 6
Kunskapsläge 7
Undersökning 9
Resultat 10
Tolkning 11
Måluppfyllelse 11
Sammanfattning 12
Referenser 12
Arkiv 12
Tekniska och administrativa uppgifter 13
Påträffade lämningar, Bilaga 1 15
Figurförteckning 16

Inledning

O2 planerar att uppföra sju vindkraftverk med tillhörande vägförbindelser och elförsörjning på Rämsberget i Malung-Sälens kommun, ca 11 km sydväst om Äppelbo (figur 1). Då området för vindkraftverken ligger i närheten av Rämsbergets fäbodar fick Dalarnas museum i uppdrag att göra en arkeologisk utredning för att fastställa i vilken omfattning fornlämningar berördes av det planerade arbetet. Beslut om utredningen togs av Lässtyrelsen Dalarna, dnr 431-6192-2013, och beställare var O2.

Syfte

Utredningens syfte var att fastställa i vilken omfattning fast fornlämning berördes av det planerade arbetsföretaget. Påträffade lämningar skulle positionsbestämmas och beskrivas samt markeras med snitslar. Utredningen skulle också ge underlag för länsstyrelsens fortsatta hantering av ärendet.

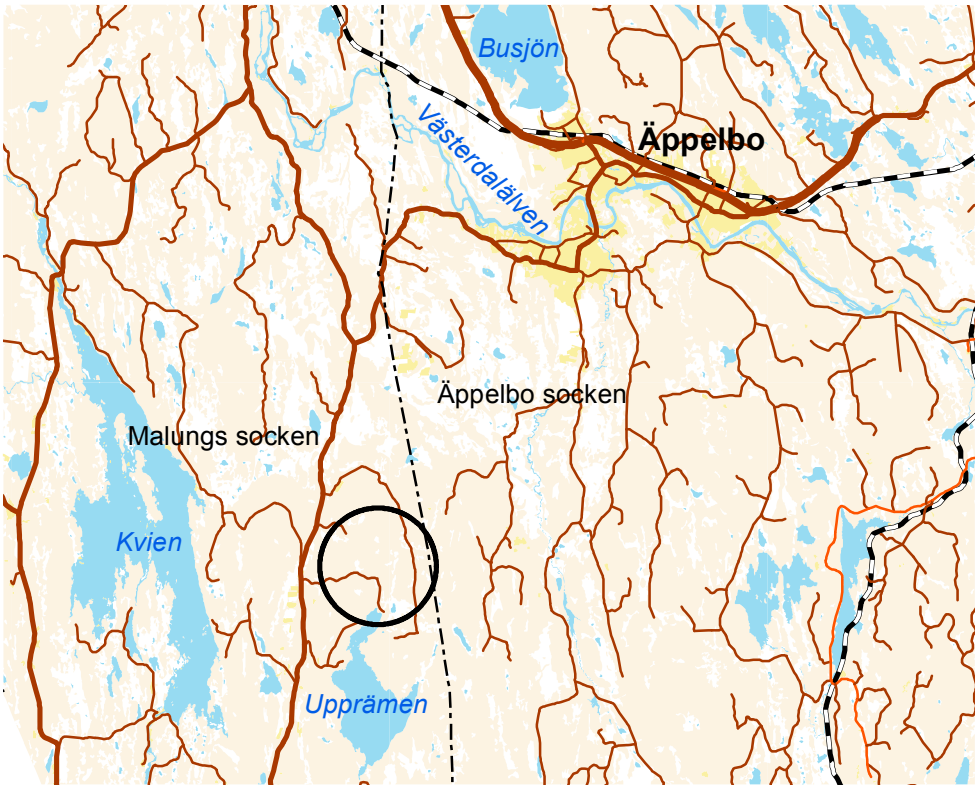

Figur 1. Utdrag från vägkartan med utredningsområdet inom den svarta cirkeln. Skala 1:200 000.

Figur 2. Utdrag från vägkartan över Malungs finnmark. Omnämnda finntorp markerade med svarta punkter, Rämsberget med röd punkt. Skala 1:250 000.

Metod

Innan fältarbetet påbörjades gjordes arkivstudier. Arkivstudierna bestod av en översiktlig genomgång av historiska kartor samt en genomgång av Riksantikvarieämbetets Fornsök (FMIS) och Skogsstyrelsens skog & historia-skikt i Skogens Pärlor. Under 2009 och 2010 utförde Skogsstyrelsen dessutom en naturvärdesinventering inom utredningsområdet. Rapporten från den inventeringen har använts som underlag då den beskriver terräng och vegetation. Dessutom har några kulturlämningar uppmärksammats vid denna inventering (Österdahl 2010). Avsikten med arkivstudierna var att få ett så bra underlagsmaterial som möjligt inför fältarbetet.

Fältarbetet utfördes under två dagar i början av juli. Undersökningsområdena gicks över till fots i slag om 5–25 m, beroende på terräng och vegetation, för att identifiera synliga kulturhistoriska lämningar. De påträffade lämningarna mättes in med handdator med underlagskartor och GPS. Lämningarna beskrevs enligt Riksantikvarieämbetets praxis och snitslades med blågula band.

Efter avslutat fältarbete gjordes en analys av hur det planerade arbetsföretaget påverkar de enskilda lämningarna och hela kulturmiljön. I analysen beaktas även resultatet av arkivstudierna.

Kunskapsläge

Undersökningsområdet är beläget kring Rämsberget på Malungs finnmark vid gränsen mot Äppelbo (figur 2). Finnmarken har troligen alltid varit relativt glest befolkad. De stora skogsområdena har i äldre tider främst nyttjats för jakt och fiske för befolkningen i de närmast belägna Äppelbo- och Malungsbyarna. Dessa byar har också haft långfäbodar i området, från åtminstone 1600-talet. I 1661 års mantalslängd omnämns de första bofasta finntorpen i området. Det är Milsjön och Avradsberg som befolkats med två respektive en familj (figur 2). År 1680 har Bredsjö tillkommit och 1710 Avradstjärn. Vid 1726 års inventering finns också Lövån omnämnt. Under 1700- och 1800-talen tillkommer ständigt nya bosättningar (Vestmyr 1973:283 ff). År 1855 fanns det 880 invånare på finnmarken och 1917 kom kulmen med 1 260 personer. Därefter verkar antalet invånare ha minskat för varje årtionde. 1997 uppges 187 personer bo på Malungs finnmark (Bergqvist 1998:13, Vestmyr 1973:325).

Ramsbärget (Rämsberget) finns omnämnt i inventeringen av fäbodar och skvaltkvarnar från år 1664. Fäboden hade då åtta brukare bestående av kyrkoherden samt bönder från byarna Äggen och Sillerö i Yttermalung. Vid fäbodrannsakan 1696 har även bönder från Nordanåker och Säljåker anlagt varsin bod vid Rämsberget. I revboken år 1736 finns inte Rämsberget med, men nämns åter 1808 med delägare från Äggen. Vid storskiftet 1847 har fäboden tio delägare, fördelat på tre från Äggen och sju från Äppelbo. Vid samma tid uppges Rämsberget även vara finntorp (Veirulf 1973:140-145). Redan omkring 1680 hade dock Per Persson Hvinare fått tillåtelse att ta upp boställe vid Rämsberget. Bönderna i Äppelbo och Yttermalung protesterade dock och det beslutades att bostad och ria skulle rivas. Det hela verkar tragiskt ha slutat med att Per avled efter att år 1692 ha bestraffats med fyra gatlopp vid tinget i Malung (Gårdar och folk … 2013: 245-265). Sedan verkar det ha dröjt till en bra bit in på 1800-talet innan Rämsberget åter fick fast boende. I en av gårdarna bodde det folk året om fram till 1918 (Bergqvist 1998, Gårdar och folk … 2013). Fortfarande finns några stugor för sommarboende vid Upprämens norra ände.

Figur 3. Den lilla kuren med likstänger, RAÄ-nr Malung 379. Fotograf: Greger Bennström.

Förutom viss odling, djurhållning och jakt har skogsav-

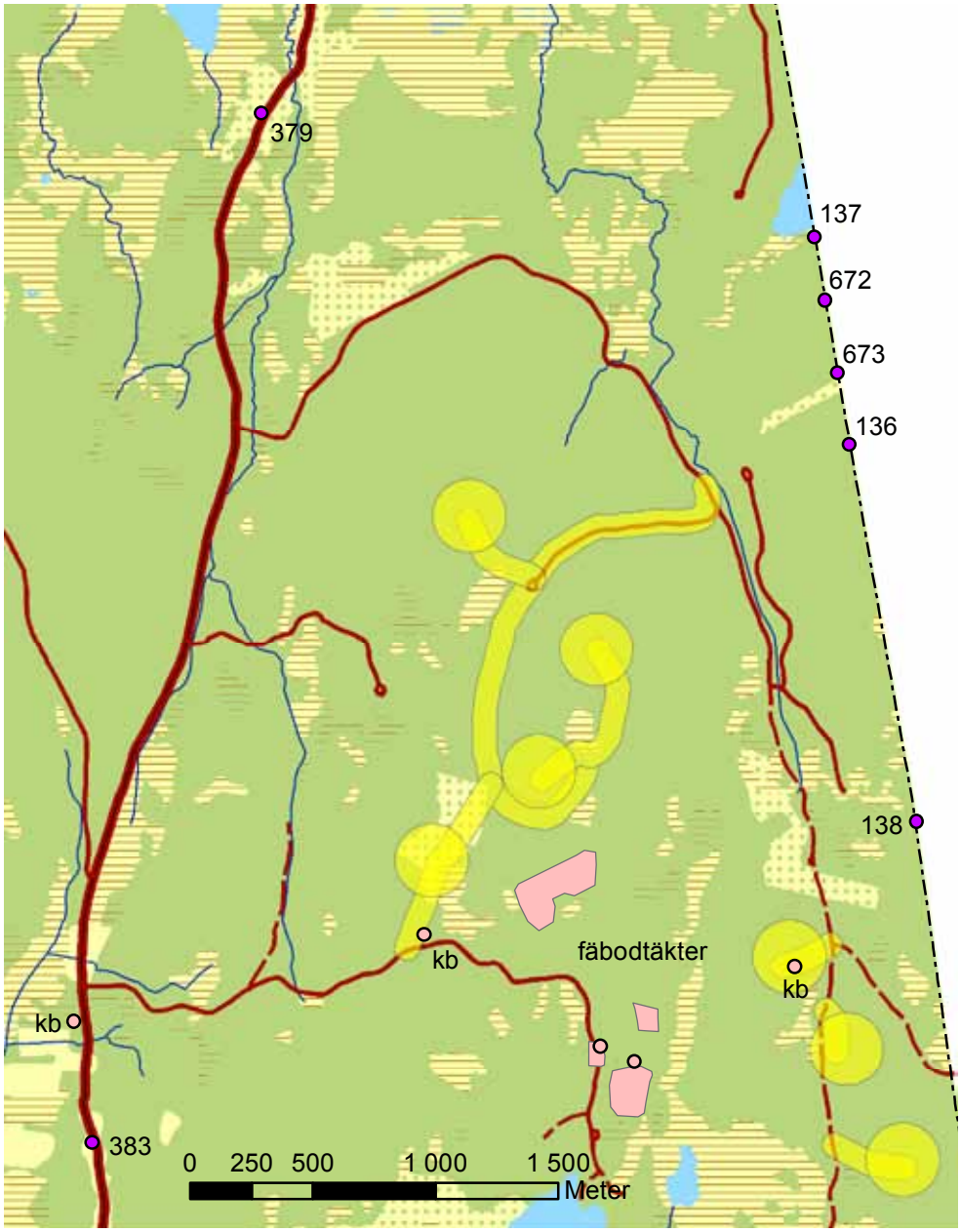

Figur 4. Utdrag från fastighetskartan med lämningarna från FMIS (lila) och Skogens Pärlor (rosa) samt utredningsområdena (gula). Skala 1:30 000.

verkning, kolning och flottning varit viktiga näringar för de som bodde på finnmarken (Vestmyr 1973:316 f).

Inom utredningsområdet fanns inga lämningar registrerade i FMIS (figur 4). De närmast belägna lämningarna är en numer försvunnen fjärdingsstolpe (Malung 383) vid vägen genom Andersviksberg och en liten kur med likstänger (Malung 379) längre norrut efter samma väg (figur 3). Utmed gränsen mellan Malung och Äppelbo finns fem gränsmärken registrerade (Malung 672–673 och Äppelbo 136–138).

I Skogsstyrelsens Skogens & historia-skikt finns tre stycken kolbottnar och Rämsbergets fäbodtäkter registrerade (figur 4).

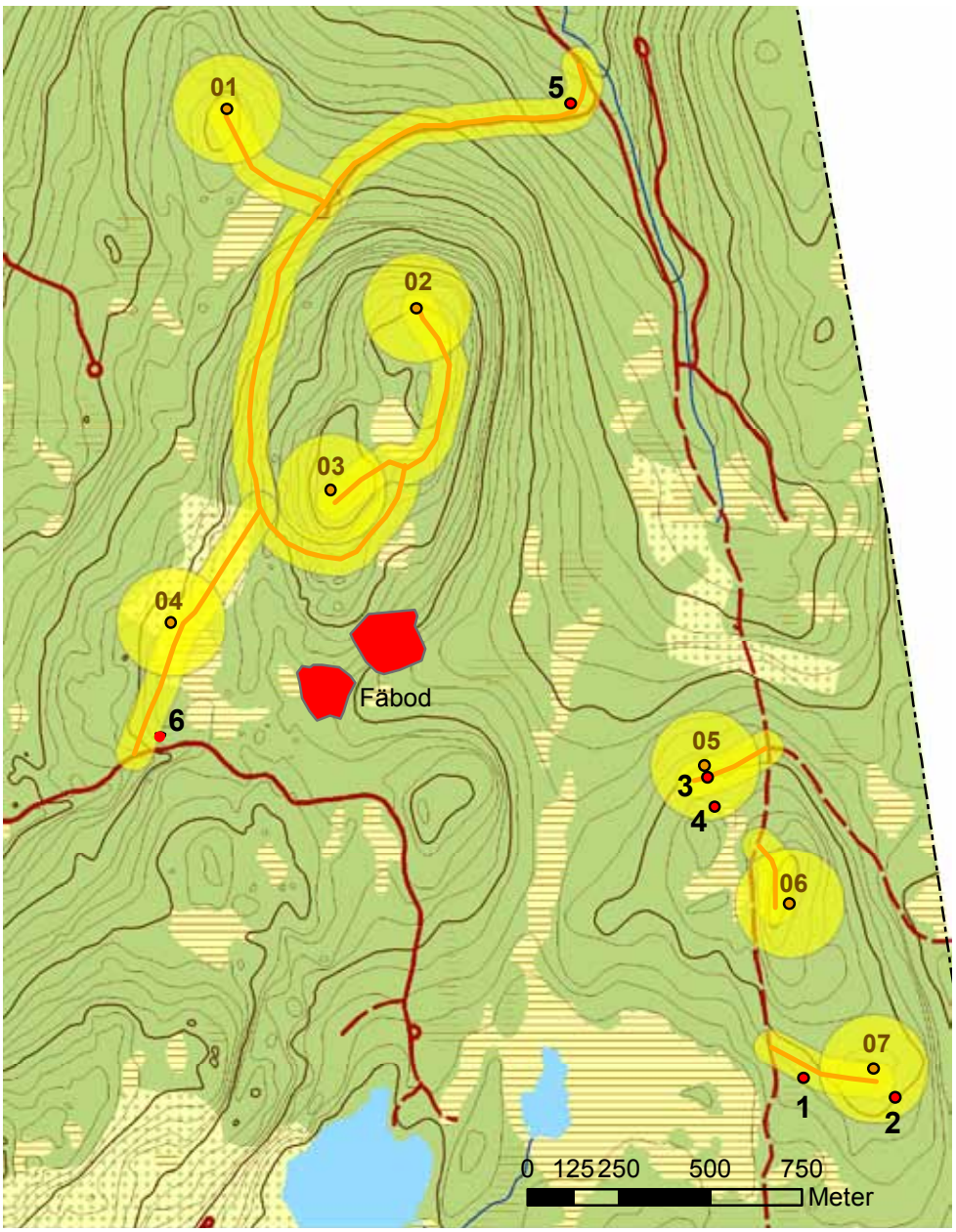

Figur 5. Utredningsområdena (gula) med planerade verk (01–07) och vägar (orange). Påträffade lämningar (1–6) och de närmast belägna fäbodområdena inritat med rött. Skala 1:20 000.

Undersökning

Utredningsområdet var beläget på Malungs finnmark norr och nordost om sjön Upprämen och bestod av sju platser för vindkraftverk med tillhörande vägar. Runt varje verk var en radie på 150 meter som skulle utredas och områdena där vägarna planeras bestod av 100 meter breda korridorer. Mittpunkterna för verken och mittlinjen för vägarna var utstakade i fält, se figur 5.

Terrängen var mestadels kuperad och bestod av ställvis blockig moränmark med barrskogsvegetation. Vägen från öster och fram till vindkraftverk 01 var svårinventerad då den huvudsakligen bestod av hyggesmark med tät sly- och granvegetation. Det samma gällde vägen norrut från verk 04. Delar av vägen mellan verk 02 och 03 kantades i öster av ett nyligen markberett och planterat hygge. Vid verk 05–07 var terrängen inte lika kuperad och vegetationen bestod av uppvuxen planterad tallskog.

Figur 6. Spisröset till kojgrunden nr 6. I bakgrunden till höger skymtar man kolbottnen. Fotograf: Greger Bennström.

Resultat

De kartstudier som gjordes gav inte något större resultat. På storskifteskartan från 1846–1849 (20-MGJ-114 och U31-1:11) finns fäbodstället Rämsberget. Fäboden består då av sex mindre ägor med sammanlagt ett 30-tal byggnader. Till detta kommer även en mindre yta som kallas Swäns Olof Ersons röjning. På generalstabens karta från 1913 finns endast en byggnad vid Upprämens strand markerad. Inget av detta ligger dock innanför något av de här aktuella utredningsområdena. På ovan nämnda kartor finns det inte heller några stigar eller andra anläggningar inritade som berör de här aktuella utredningsområdena.

I fält påträffades totalt 7 kulturlämningar som låg inom utredningsområdena (figur 5). Det var fem kolbottnar efter resmilor och två kojgrunder. En kolbotten (nr 5) låg vid vägen upp mot verk 01 och två kolbottnar låg inom området för verk 07 (nr 1-2). En kolbotten med tillhörande kojgrund (nr 6) låg vid vägen upp mot verk 04 och inom området för verk 05 låg en kolbotten (nr 3) och en kojgrund (nr 4). För en fullständig beskrivning av de enskilda lämningarna, se bilaga 1. Två av kolbottnarna och en kojgrund (nr 3 och 6) fanns sedan tidigare registrerade i Skog & historia-skiktet, se även Österdahl 2010.

Tolkning

De påträffade lämningarna är rester efter kolningsverksamhet. Undantaget var kojgrunden nr 4 som inte hade någon direkt koppling till kolbotten nr 3. Avståndet mellan kolbotten och kojan var ca 80 meter. Nu är det ju möjligt att det fanns ytterligare kolbottnar utanför utredningsområdet som kan ha haft samband med kojgrunden. Det är bara kolbotten nr 6 som har en kojgrund i direkt anslutning (figur 6). Det var vanligt att varje kolare skötte flera kolbottnar från samma kojplats, varför det inte behöver finnas en koja till varje kolbotten. Man har ju även bara haft, som längst, en dryg kilometer till stugorna vid Rämsberget, varför behovet av en rejäl koja kanske inte var lika stort. Kojgrunden nr 4 verkade vara något större och rejälare än en vanlig kolarkoja, så det kan ha varit en huggarkoja. Samtliga påträffade lämningar har bedömts som övriga kulturhistoriska lämningar.

Lämningar som direkt hänger samman med verksamhet vid Rämsbergets fäbodar/finntorp berörs inte av det planerade arbetsföretaget. Troligen hade fäboden sin största utbredning vid tiden för storskiftet på 1840-talet. Lämningarna i fält verkar stämma bra överens med utbredningen på storskifteskartan, åtminstone vad gäller de två nordligaste områdena. Runt 1913 verkar fäboden ha varit i stort sett övergiven, då endast en byggnad vid Upprämens norra strand redovisas på generalstabens karta. Det är troligen den gård som var bebodd till 1918.

Skogsarbete och kolning var viktiga näringar för de som bodde på finnmarken. Det är sannolikt att ytterligare kolningslämningar finns utanför det aktuella utredningsområdet. Om man hade inventerat ett större sammanhängande område är det troligt att man också hade påträffat lämningar efter andra verksamheter, t.ex. myrslåtter, torvtäkt, stenbrott och odling. Som det var nu var det huvudsakligen höjdlägen som besöktes, verk 01–03 och 06–07. I sådana lägen är det inte lika vanligt att man träffar på spår efter mänsklig verksamhet.

Naturvårdsinventeringen omfattade 17 föreslagna vindkraftverk med tillhörande vägar, men det var ändå inte några stora sammanhängande områden som inventerades (Österdahl 2010). Vid denna inventering uppmärksammades höga naturvärden samt nyckelbiotoper i anslutning till några av de 17 planerade verken. Endast ett fåtal kulturlämningar påträffades. Det var kolbotten nr 3 och Rämsbergets fäbodtäkter samt en kojgrund utanför nu aktuellt utredningsområde. Kolbotten med koja, nr 6 registrerades i Skogens pärlor vid ett senare tillfälle.

Kolbottnarna 3 och 5 är de lämningar som direkt berörs av planerade vägar. De är inte fornlämningar, men skyddas av en hänsynsparagraf i Skogsvårdslagen (SFS 1979:429). Det bör vara möjligt att undvika skador på de påträffade lämningarna genom smärre justeringar av de planerade vägdragningarna. Dalarnas museum föreslår därför inga ytterligare åtgärder för det planerade arbetsföretaget.

Måluppfyllelse

- Utredningen har fastställt i vilken omfattning fornlämningar berörs av det planerade arbetsföretaget.
- Påträffade lämningar har positionsbestämts, beskrivits och märkts ut med snitslar.
- Utredningens resultat bör kunna användas som underlag för länsstyrelsen vid fortsatt hantering av ärendet.

Sammanfattning

Vid Rämsberget på Malungs finnmark planerar O2 att uppföra sju vindkraftsverk med tillhörande infrastruktur. Då området för vindkraftverken ligger i närheten av Rämsbergets fäbodar/finntorp fick Dalarnas museum i uppdrag att göra en arkeologisk utredning för att fastställa i vilken omfattning fornlämningar berördes av det planerade arbetet. Utredningen bestod av en översiktlig arkivstudie och fältinventering. Inom utredningsområdet påträffades fem kolbottnar efter resmilor och två kojgrunder. Kolbottnarna och kojgrunderna bedömdes som övriga kulturhistoriska lämningar. Det bör vara möjligt att undvika skador på dessa lämningar genom smärre justeringar av de planerade vägarna. Lämningar som direkt hänger samman med verksamhet vid Rämsbergets fäbodar/finntorp berörs inte av det planerade arbetsföretaget.

Referenser

Bergqvist, Bertil. 1998. Nybyggarland – gränsland. Varia från Malungs finnmark. Uppsala.

Gårdar och folk på Malungs finnmark: Dokumentationsgruppen för gårdar och folk på Malungs finnmark. 2013. Andra upplagan. Lettland.

Veirulf, Olle. 1973. Fäbodar. I: Malung – ur en sockens historia, andra delen. Malung.

Vestmyr, Jalmar. 1973. Finnmarken. I: Malung – ur en sockens historia, andra delen. Malung.

Österdahl, Sofia. 2010. Reviderad Rapport: Naturvårdsinvetering och konsekvensbedömning av vindkraftsetablering på Rämsberget. Skogsstyrelsen. Stencil.

Arkiv

FMIS fornminnesinformation, www.fmis.raa.se

Skogsstyrelsen Skogens Pärlor, www.skogsstyrelsen.se

Lantmäteriet, www.lantmateriet.se, ArkivSök

Lantmäteristyrelsens arkiv: U31-1:11, U31-80:1

Lantmäterimyndigheternas arkiv: 20-MGJ-114

Dalarnas museums arkiv: Ekonomiska kartan, Generalstabskartan

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-6192-2013
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2013-06-19
Ekonomiskt kartblad:	12D9j, 12D9i
Socken:	Malung
Fornlämning, raä nr:	-
Fastighet:	Rämsberget 7:17, Malung 2:8, Sillerö 21:2, Eggen 47:1
Koordinater, SV (RT 90, 2,5 gon V):	X-66 98 800 Y-13 95 300
Höjd (RH 70):	375-530 m.ö.h.
Uppdragsgivare:	O2
Fälttid:	2013-07-02 – 2013-07-03
Yta	ca 1 km^2
DM projektnummer:	1518
DM diarienummer:	89/13
Arkeologisk personal:	Greger Bennström
Fältarbetsledare:	Greger Bennström
Projektansvarig:	Eva Carlsson

Dokumentationsmaterialet bestående av fältanteckningar och kartkopior förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs.

1

Kolbotten efter resmila, ca 9 m diam, gropig yta. Oregelbunden vall runt kanten, ca 1 m br och 0,2 m h. Flacka stybbtäkter i Ö och S. Beväxt med tätt granbestånd med inslag av sälg och björk. Flackt V-sluttande moränmark. Skogsmark, planterad tallskog. Område RAM07.

2

Kolbotten efter resmila, 8 m diam, gropig yta. Oregelbunden vall runt kanten, ca 1,5 m br och intill 0,4 m h. Flacka stybbgropar runt om, men framför allt i NV. Beväxt med tätt granbestånd med inslag av sälg och björk. Småkuperad moränmark. Skogsmark, planterad tallskog. Område RAM07.

3

Kolbotten efter resmila, ca 11 m diam och 0,7 m h i NÖ. Smågropig yta. Oregelbunden vall runt kanten, 1-2 m br och 0,2 m h. Beväxt med tätt bestånd av gran, sälg och björk. Flackt NÖ-sluttande moränmark. Skogsmark, planterad tallskog. Område RAM05.

4

Kojgrund, 5x4 m (NV-SÖ). Väggvallar av sand i NV och SÖ, 2,5 m l, 0,8 m br och 0,7 m h. Spisröse i SV 3,0x1,5 m (NV-SÖ) och 1 m h, kallmurat av 0,2-0,5 m st stenar med ett större block i SV. Beväxt med 2 granar, 4 björkar och 3 tallar. Flackt NV-sluttande moränmark invid mindre myr. Skogsmark, planterad tallskog. Område RAM05.

5

Kolbotten efter resmila, ca 10 m diam, smågropig yta. Oregelbunden vall runt kanten intill 1 m br och 0,4 m h. Utanför vallen är ett stybbdike, ca 1 m br och 0,3 m dj, med brygga i S. Beväxt med tätt granbestånd. Flackt NÖ-sluttande moränmark. Skogsmark, granskog. Väg mot område RAM01.

6

Område med kolbotten och kojgrund, ca 28x15 m (Ö-V). I Ö är kollbotten efter resmila, 9 m diam och 0,2-0,4 m h, med smågropig yta. Flack oregelbunden vall runt kanten, ca 1 m br och 0,3 m h. Utanför vallen är ett stybbdike, 1-1,5 m br och 0,2-0,4 m dj, med bryggor i N och V. Beväxt med ett 10-tal större granar i kanten.

13 m V om kolbotten är: Kojgrund med oklar avgränsning. Spisröse i NÖ, 1,8x1,0 m (NV-SV) och 0,9 m h. Kallmurat av 0,2-0,5 m st stenar mot ett 1,8 m st block i NÖ. Beväxt med 3 granar. Kuperad S-sluttande moränmark. Skogsmark, granskog. Väg mot område RAM04.

Figurförteckning

Figur 1. Utdrag från vägkartan med utredningsområdet inom den svarta cirkeln. Skala 1:200 000.
Figur 2. Utdrag från vägkartan över Malungs finnmark. Omnämnda finntorp markerade med svarta punkter, Rämsberget med röd punkt. Skala 1:250 000.
Figur 3. Den lilla kuren med likstänger, RAÄ-nr Malung 379. Fotograf: Greger Bennström.
Figur 4. Utdrag från fastighetskartan med lämningarna från FMIS (lila) och Skogens Pärlor (rosa) samt utredningsområdena (gula). Skala 1:30 000.
Figur 5. Utredningsområdena (gula) med planerade verk (01–07) och vägar (orange). Påträffade lämningar (1–6) och de närmast belägna fäbodområdena inritat med rött. Skala 1:20 000.
Figur 6. Spisröset till kojgrunden nr 6. I bakgrunden till höger skymtar man kolbottnen. Fotograf: Greger Bennström.

Dalarnas museum
Postadress
Box 22, 791 21 Falun
Besöksadress
Stigaregatan 2-4, Falun
Tel 023-76 55 00
info@dalarnasmuseum.se
www.dalarnasmuseum.se